

Daniëlle Teeuwen, *Financing Poor Relief through Charitable Collections in Dutch Towns, c. 1600-1800* (PhD Utrecht University 2014; Amsterdam Studies in de Dutch Golden Age 29; Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016, 230 pp., ISBN 978 90 8964 793 1).

De laatste jaren zijn er meerdere studies verschenen over armenzorginstellingen in de Republiek. Daarbij werd veelal aandacht besteed aan de armen die voor hun overleving enigszins konden steunen op zorg, georganiseerd door kerkelijke of stedelijke instellingen. Dit boek werpt licht op een belangrijk en onderbestudeerd aspect van de vroegmoderne armenzorg. In plaats van een analyse uit te voeren van (begunstigden van) de uitgaven in de armenzorg, bespreekt Daniëlle Teeuwen de inkomstzijde: hoe en waarom brede lagen van de Nederlandse samenleving met regelmatige giften het organiseren van de armenzorg mogelijk maakten. Zij doet dit voor vier steden – Delft, Utrecht, Zwolle en 's-Hertogenbosch – gedurende de zeventiende en de achttiende eeuw. In dit goed geschreven en coherent gestructureerde boek werpt ze achtereenvolgens licht op de verschillende inkomsten van een vijftal armenzorginstellingen, de manier waarop collectes werden georganiseerd, de retorische strategieën die werden gehanteerd om inwoners aan te manen te doneren, en de identificatie van de sociale groepen die deelnamen aan collectes.

Haar belangrijkste conclusie is dat er veel werd gegeven en dat veel mensen participeerden in de collectes. Doorgaans kwam het grootste aandeel van de totale inkomsten voort uit collectes, waarbij grote bedragen werden opgehaald. Dit was te danken aan de veelvuldige (veelal wekelijkse) collectes die deur-tot-deur werden gehouden, waardoor de sociale druk om te geven werd opgevoerd. Door heel vaak te collecteren, werden continue en uiteindelijk belangrijke inkomsten gegenereerd. Hoewel elites en middengroepen het hoofdaandeel van opbrengsten uit collectes voor hun rekening namen, namen ook minder welgestelde gezinnen eraan deel. Soms gold dat voor om en bij de tachtig procent van de inwoners. De armenzorginstellingen hechtten dan ook groot belang aan een sociaal brede deelname, waarbij iedereen gaf naar vermogen. De armenzorg, kortom, was een zaak van de hele stedelijke gemeenschap. Dat verklaart mede de stabiliteit van de zorginstellingen, die – in tegenstelling tot wat Abram de Swaan heeft gepostuleerd – niet onderhevig waren aan periodieke instortingen. Bovendien onderschrijft het onderzoek van Teeuwen de belangrijke kwaliteit van de zorg in de Republiek, die niet onopgemerkt is gebleven door historici én tijdgenoten. Deze vaststellingen zijn niet alleen relevant voor de

historiografie over de Republiek. Ze zijn ook betekenisvol voor de discussie over de relatieve uniciteit van het Engelse armenzorgsysteem dat volgens een aantal historici als enige stabiliteit kende omdat het opereerde op basis van armenbelastingen. De analyses van Teeuwen staven overtuigend de bestendigheid van armenzorgregimes die opereerden op basis van vrijwillige giften, op voorwaarde dat deze zo werden georganiseerd dat er voldoende sociale druk op potentiële gevers werd uitgeoefend.

Daniëlle Teeuwen is voor haar onderzoek grondig te werk gegaan en heeft een brede waaier aan uiteenlopende kwantitatieve en kwalitatieve bronnen doorploegd. Haar vaststellingen zijn dan ook overtuigend, interessant en belangrijk. Niettemin moeten ook een tweetal punten van kritiek worden benoemd. Ten eerste is het wat jammer dat de comparatieve dimensie van de analyse niet helemaal uit de verf komt. Dat de vergelijking tussen de vier geselecteerde steden eerder oppervlakkig blijft, kan de auteur niet echt worden aangerekend. Zij werkt noodgedwongen met fragmentarisch materiaal waardoor de vaststellingen op basis van unieke bronnen voor bijvoorbeeld Zwolle niet zondermeer kunnen worden afgezet tegen de situatie in de overige drie steden. Wel had ze haar studie op een nog hoger niveau kunnen tillen als ze de vaststellingen voor de Republiek met behulp van secundaire literatuur meer had gesitueerd in een internationaal comparatief kader. Terwijl ze literatuur voor andere steden in de Republiek ten volle heeft aangeboord, heeft ze dat nagelaten voor steden in de Zuidelijke Nederlanden, of voor de goed bestudeerde Engelse armenzorg. Alleen in de inleiding prikkelt ze de lezer door de Republiek in een internationaal comparatief kader te situeren, maar verder in de studie komt ze daar jammer genoeg niet op terug. Het is in die zin jammer dat in de inleiding stellig wordt verkondigd dat ‘This study does by no means wish to test the reputation of generosity of the inhabitants of the Dutch Republic’ (14), terwijl die vermeende reputatie vervolgens wel herhaaldelijk impliciet wordt bevestigd. Haar vaststellingen over de opbrengsten uit collectes afzetten tegen cijfergegevens over het volume aan te besteden gelden, in bijvoorbeeld het geval van de Engelse casus, zou helpen de werkelijke hoogte van de opbrengsten uit collectes te kwalificeren.

Een tweede punt van kritiek is dat de eenmalige collectes niet helemaal helder worden onderscheiden van de meer frequente collectes. Er wordt onvoldoende op gewezen dat de begunstigden van die eenmalige donaties een andere groep armen betrof ten aanzien van die van meer frequente collectes. ‘The poor’ betreft een bijzonder heterogene categorie, waarbij de ene groep armen andere gevoelens van solidariteit (of aversie) moet hebben opgewekt bij middengroepen dan de andere groep. Armoede die werd geleden door mensen die alles waren kwijtgeraakt door een brand is bepaald iets anders dan structurele armoede door te geringe inkomsten uit loonarbeid. Terwijl middengroepen en elites zich ongetwijfeld konden identificeren met de eerste vorm van armoede – ze konden er te allen tijde zelf slachtoffer van

worden – was de tweede vorm van armoede voor hen veel minder gemakkelijk te duiden. Bij de analyse van de retoriek die werd gehanteerd bij het aanmanen tot donaties wordt noodgedwongen enkel gebruik gemaakt van de oproepen tot eenmalige, eerder uitzonderlijke collectes. Daarbij wordt wat te gemakkelijk voorbijgegaan aan de beperkte representativiteit daarvan.

Deze kleinere punten van kritiek doen echter niets af aan het belang en de kwaliteit van deze studie, die licht heeft geworpen op onderbelichte aspecten van de vroegmoderne armenzorg in de Republiek. Het heeft bovendien een bijzonder leesbaar boek opgeleverd.

Griet Vermeesch, Vrije Universiteit Brussel